

Saška Štumberger
Ljubljana

UDK 811.163.6'276-057.56(430):
811.163.6'282

NEKAJ ZNAČILNOSTI GOVORJENEGA JEZIKA SLOVENCEV V NEMČIJI¹

Prispevek obravnava govorno slovenščino pri zdomcih v Nemčiji, pri katerih zaradi rednih obiskov v Sloveniji poleg vpliva nemščine opazamo tudi vplive neknjižnih zvrsti. Z jezikom govorci izkazujejo svojo slovensko pokrajinsko pripadnost, pri neprvih generacijah pa je neknjižna zvrst (praviloma narečje) pogosto celo edina zvrst, ki jo govorci obvladajo.

zdomci, izseljenci, Slovenci v Nemčiji, sociolingvistika, govorni jezik

The article deals with the Slovene spoken by emigrants in Germany, in which, due to regular visits to Slovenia, in addition to the influence of German, can also be detected the influence of non-standard varieties. Through their speech, speakers demonstrate their Slovene regional origins, while in subsequent generations speakers often only have command of the non-standard variety (usually a dialect).

migrant workers, emigrants, Slovenes in Germany, sociolinguistics, spoken language

1 Zgodovina in poimenovanje Slovencev v Nemčiji²

Zgodovina preseljevanj Slovencev v Nemčijo sega v osemdeseta leta 19. stoletja, ko so se izseljevali predvsem nezaposleni rudarji. Po 1. svetovni vojni je tako v Vestfaliji živelo 40.000 Slovencev, ki pa so se kmalu asimilirali. Vzroki za asimilacijo so bili »dobro znanje nemškega jezika (zlasti priseljenci pred 1914), mešani zakoni, prilagodljivost Slovencev za vključevanje v nemško družbo, pritiski v času nacizma« (Drnovšek 1993: 370).

Nov val izseljevanja v Nemčijo se je začel po 2. svetovni vojni. Glede na vzroke lahko te selitve delimo na politične in ekonomske, po načinu prestopa meje pa na nelegalne (pred l. 1963) in legalne (po l. 1963). Obdobje množičnih selitev je trajalo do leta 1973, ko so v Nemčiji z odlokom prepovedali zaposlovanje tujih delavcev.

¹ Prispevek je del širše raziskave Slovencev v Nemčiji, opravljeni v okviru magistrskega dela *Slovenščina pri dvojezičnih Slovencih v Nemčiji*, 2004, mentorica prof. dr. Ada Vidovič Muha.

² Za podroben opis zgodovine gl. tudi Slavec 1982; Krevs 1992, 1992/93; Klemenčič 1996; Šket, Turk 2000; Štumberger 2007.

V prvem obdobju izseljevanja (1945–1955) so Slovenijo zapuščali begunci, ki so v Nemčijo odhajali prek zbirnih taborišč v Avstriji. Vzroki za izseljevanje so bili politični, način izselitve pa nelegalen. Nelegalno izseljevanje se je nadaljevalo tudi po letu 1955, ko so se političnim vzrokom pridružili ekonomski.

Leta 1963 je bilo konec nelegalnih odhodov, začelo se je množično ekonomsko začasno izseljevanje, ki je vrh doseglo konec šestdesetih let in se v sedemdesetih in osemdesetih začelo spreminjati v stalno izseljenstvo, kar se kaže v sprejemanju nemškega državljanstva in izgubljanju stikov s Slovenijo. To je trajalo do l. 1991, ko je slovenska osamosvojitev spodbudila ustanavljanje novih društev in poživila delo starih.

V tabeli navajam nekaj ocen števila Slovencev v Nemčiji.³

1971	47.000 (Stare, v: Lukšič Hacin 1995)
Konec 70. let	50.000–60.000 (Gosar 1997)
1981	33.254 (Škoberne 1993: 370)
1983	50.000 (7 D, v: Lukšič Hacin 1995)
1991	26.481 (Škoberne 1993: 370) ⁴
1995	Več kot 40.000 (Lavš, v: Horvat, Lavš 1995: 48)
2002	30.000 slovenskih državljanov (<i>Rodna gruda</i> 49/3 (2002), 15)

Poleg težav pri ocenah števila je raziskovanje Slovencev po svetu povezano z množico poimenovanj za ljudi, ki so iz Slovenije odšli (Slovenci na tujem, diaspora, emigranti, zdomci, izseljenci, delavci na začasnem delu v tujini). Za Slovence v Nemčiji to velja še toliko bolj, kajti zgodovina preseljevanj v to državo je dolga, spremljala pa jo je veliko sprememb. Posledica teh sprememb so različna poimenovanja, za katera velja, da ima vsako svojo zgodovino in je odsev časa, v katerem je nastalo.

Sprva so Slovenci v Nemčijo prihajali za določen čas, zato so jih najprej imenovali zdomci. Ker se zdomci niso za stalno vračali, v novejših poročilih pogosto beremo tudi o izseljencih. Izraz zdomec je nastal v določenem zgodovinskem času, vendar pa se z njim Slovenci v Nemčiji identificirajo. Raba se zdi upravičena in primerna tudi zato, ker izraz označuje tiste Slovence v tujini, ki redno obiskujejo Slovenijo in se po tem ločijo od »pravih« izseljencev.

³Natančno število Slovencev v Nemčiji ni znano, saj so mnogi odšli nelegalno, sprejeli nemško državljanstvo in popolnoma pretrgali stike s Slovenijo.

⁴»Slovencev na tem območju (v Nemčiji, Avstriji in Švici, op. S. Š.) je po oceni približno dvakrat več, ker so drugi prevzeli tuje državljanstvo« (Škoberne 1993: 370).

2 Jezikovno življenje Slovencev v Nemčiji

Pri opisovanju jezikovnega življenja Slovencev v Nemčiji ločimo zasebno in javno sfero. Zasebna zajema jezik v družini in neposredni ožji skupnosti, kjer govorci uporabljajo nižje socialne zvrsti slovenščine in nemščine.

Raba jezikov v družinah se razlikuje. V nekaterih govorijo izključno slovensko, v drugih slovensko in nemško, v nekaterih pa samo nemško. Ugotavljam, da je raba jezika odvisna od izobrazbene strukture staršev. Doma govorijo slovensko ljudje z višjo izobrazbo, ki se zavedajo pomembnosti znanja slovenščine, in tisti, katerih kompetenca v nemščini je veliko nižja kot v slovenščini. Na rabo jezikov vpliva tudi narodnostna pripadnost zakoncev. V jezikovno mešanih zakonih imajo odločilni vpliv na jezikovno rabo govorci nemškega jezika. Dušan Čegovnik, učitelj dopolnilnega pouka v Severnem Porenju-Vestfaliji, za svoje učence ugotavlja, da »[č]e je mati Slovenka, še obvladajo slovenski jezik, če pa ni, se najpogosteje učijo slovenščine na pobudo očeta slovenskega rodu v slovenski šoli kot tuji jezik« (*Rodna gruda* 48/5 (2001), 45).

Slovenci v Nemčiji niso strnjeno naseljeni, zato je rabe v neposredni ožji skupnosti manj. Razpršenost naselitve otežuje organizacijo pouka in udeleževanje slovenskih prirediteljev.

Javna sfera zahteva znanje knjižnega jezika. V javnih govornih položajih v Nemčiji se Slovenci praviloma sporazumevajo v nemškem jeziku, izjema so slovenska društva, šola (slovenski dopolnilni pouk), slovenska cerkev in lektorati na univerzah.

Želim poudariti, da je poleg možnosti za rabo slovenščine v Nemčiji treba upoštevati tudi, da Slovenci ohranjajo stike s Slovenijo. Mnogi imajo v Sloveniji nepremičnine, pripadniki druge generacije pa so se slovensko pogosto naučili pri sorodnikih v Sloveniji.⁵ To tezo potrjuje dejstvo, da pripadniki druge generacije zase pravijo, da govorijo narečje. Jezikoslovna analiza je pri njih dejansko pokazala elemente narečij.

3 Opis metode zbiranja gradiva in zapis jezika

Pri zbiranju gradiva sem uporabila naslednje metode: opazovanje z udeležbo, intervju in vprašalnik. Opazovanje z udeležbo je potekalo ves čas mojega bivanja v Nemčiji, od oktobra 1999 do l. 2004. V tem času sem sodelovala na prireditvah slovenskih društev, slovenskih katoliških misij, na srečanju mladih v Schrambergu in srečanju voditeljev slovenskih društev v Schneyu. Intervjuje sem opravila s Slovenci, ki sem jih spoznala na slovenskih prireditvah, na univerzi v Tübingenu in tečajih slovenščine v Stuttgartu. Po intervjuju sem informante prosila, da izpolnijo

⁵ Peter (2. gen., 1974): »Slovenci se zmeri pogovarjajo to ... seveda ... če ... kot otrok pa tud ... poslušáš, pa ... slišáš, a ne, pol pa ti dost ... tudi prevzameš, a ne. [...] Jaz sn se nauču slovensk ... ne vem ... od staršo ... no ... pol pa več, kə sn ... jaz sem bil med vsakəm počitanc ... sem bil v Sloveniji, dol.«

vprašalnik, v katerega so vpisali kraj bivanja v Nemčiji, spol, kraj in leto rojstva, leto prihoda staršev, izobrazbo, poklic, delo in jezik doma.

Jezikovno gradivo obsega dvanajst 90-minutnih kaset, ki zajemajo tri pogovore s pripadniki prve generacije, pet pogovorov s pripadniki druge generacije, pogovor v družini in v slovenski katoliški misiji Ulm. Pogovore sem zapisala po načelih, uporabljenih v priročniku *Slovenska zvrstna besedila* (Toporišič, Gjurin 1993: 336–369) in magistrskem delu Nataše Hribar (2003: 23–34). Kadar so govorci ohranili knjižnemu enak izgovor besede, sem jo zapisala v knjižni obliki, v prilagojeni fonetični pisavi pa sem zapisala pokrajinske in narečne posebnosti govorcev (npr. *fsakšno*). Kadar besede najdemo tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (dalje SSKJ), *Slovarju slovenskega pravopisa* (dalje SSP) ali v *Besedišču slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* (dalje BSJOP), sem jih zapisala poševno in po zapisu iz priročnikov (npr. *fertik*, *fraj*, *cajt*). Nemške prevzete besede, ki jih ni v SSKJ, SSP ali v BSJOP, sem zapisala poševno in po pravilih nemškega pravopisa (npr. *Lehrling*,⁶ *Spätzle*⁷). Prevodi nemških besed so navedeni v opombah; narejeni so po elektronski zbirki *Velikega nemško-slovenskega slovarja* (Debenjak 1994).

4 Opis informantov in okoliščin pogovorov

Pogovore sem vodila tako, da sem spraševala o življenju v Sloveniji in Nemčiji. Natančnih vprašanj nisem pripravila, ampak sem informantom pustila, da so govorili o temah, ki so jim blizu (študij, delo, življenje v Nemčiji in Sloveniji itd.). Vse pogovore sem posnela v deželi Baden-Württemberg, kar pa ne pomeni, da lahko rezultate omejemo na to deželo.⁸

Glede na kraj rojstva sem informante razdelila na pripadnike prve in druge generacije. Znotraj teh skupin je pri pripadnikih prve generacije, tj. rojene v Sloveniji, treba ločiti starejša sogovornika Franca⁹ (rojen 1947, v Nemčiji od 1971) in Mojco (rojena 1946, v Nemčiji od 1978), ki sta poklicno šolo oz. fakulteto končala v Sloveniji, od mlajše Andreje (rojena 1980), ki je v Nemčijo prišla s trinajstimi leti. Pri pripadnikih druge generacije je Marjan (rojen 1970) končal srednjo šolo; Igor (rojen 1971), Toni (rojen 1970), Peter (rojen 1974) in Jože¹⁰ (rojen 1978) fakulteto, Anita (rojena 1971) pa je v času raziskave še študirala.

⁶Debenjak: *Lehrling*, der vajenec, vajenka.

⁷*Spätzle*, pl. švabska specialiteta, podobna žličnikom.

⁸Za Nemčijo je v primerjavi s Slovenijo značilna večja mobilnost prebivalstva. Pri pripadnikih prve generacije so selitve povezane z iskanjem (boljšega) dela, pri pripadnikih druge pa s študijem, z dodatnim izobraževanjem in iskanjem zaposlitve.

⁹Imena informantov so izmišljena.

¹⁰Pogovor z njim sem posnela na prireditvi v slovenski katoliški misiji v Ulmu.

5 Jezikoslovna analiza

5.1 Socialna zvrst jezika

Glede na okoliščine, v katerih so potekali pogovori, lahko jezik glede na njegovo socialnozvrstno delitev uvrstimo v pogovorno zvrst z elementi narečij, glede na funkcijsko delitev pa v praktičnosporazumevalno zvrst. Jezik informantov se razlikuje glede na to, kako smo si bili blizu, kje je potekalo šolanje, kakšna je njihova izobrazba in kakšne stike imajo s Slovenijo, zato bom opis izdelala za vsakega posebej.

Govor Franca (1947/1971)¹¹ in Mojce (1946/1978) bi po slušnem vtisu umestila v štajerski prostor, nisem pa pri njiju našla elementov narečij. To še posebno velja za Mojco, ki zase pravi, da govori »po haloško«, čeprav njen jezik ne kaže značilnosti haloškega narečja. Poudarjanje izvornega govora (pokrajine) tako kaže na njeno pripadnost delu Slovenije, v katerem je bila rojena,¹² ne pa dejanskih narečnih posebnosti. V nasprotju z Mojco se Franc narečno ni opredelil, ker pa ima hišo v Mariboru, sklepam, da ima največ stika z mariborskim govorom.

Andreja (1980/1993) prihaja iz okolice Dravograda, njen govor pa bi po slušnem vtisu uvrstila med koroške govore. Fanta ima iz Slovenj Gradca in stike ohranja predvsem s tem delom Slovenije ter z govorico mladih, na kar kaže tudi njena pogosta raba slengovske beseda *ful*:

In za mene je blo *ful* težko ... mislim, sej ... prvi dve leti lahko rečem ... je blo za mene *ful* težko
ona je rekla, da sta *ful* dolgo že ... že delala tam
jezik ... mislim ... *ful* dolgo je trajal
jaz si fčasih življenje v Sloveniji ... si predstav[1]am *ful* grozno
si Slovenijo predstavljam *ful* negativno
se *ful* veselim, da grem v Slovenijo
Tud prvo leto, ko sn bla tu ... sn mela tud *ful* težave

Pri pripadnikih druge generacije po jezikovnih značilnostih izstopata Marjan in Peter, ki govorita izrazito narečno. Marjan zase pravi, da govori prleško (npr. *fsakšno soboto tü noči prepevali; jaz sn to tüdi delo med temi otroki*), pri Petru, ki pravi, da ima sorodnike v okolici Bleda, pa najdemo značilnosti gorenjskega narečja – švapanje, delna in popolna redukcija, priporniški izgovor g kot γ ¹³ (npr. bilo > *buo*, s starši > *s staršə*, tega > *teɣa*, drugače > *dəɣač*).

Pri Igorju, Toniju in Aniti pokrajinske značilnosti niso izrazite oz. se mešajo, kar je razumljivo, če poznamo njihovo preteklost. Igor (rojen 1971) govori slovensko zelo slabo, zato je bilo med intervjujem tudi veliko preklapljanja in nemških interferenc (prim. Štumberger 2007: 96–119). Sam pravi, da so doma najprej govorili

¹¹ V oklepaje sem vpisala leto rojstva, pri prvi generaciji za poševnico še leto prihoda v Nemčijo.

¹² Srednjo šolo je obiskovala v Mariboru, fakulteto pa v Ljubljani, kjer ima tudi nepremičnino.

¹³ Značilnost sicer »nekaterih južnih gorenjskih« govorov (Logar 1993: 107).

»čisto slovenščino«. Ko sta z bratom šla v vrtec in šolo ter predvsem po očetovi smrti leta 1980, je prevladala nemščina:

Oče je umrl, ko sn bil devet let star ... Od tega časa naprej ... mislim ... sam nemščino govoru ... z mamo ... pa z bratom. Zarad tega tud ne znam tak dobr slovensko ... za silo, ne ... in ... kljub temu rad grem fsako leto v Slovenijo na dopust. ... Še za poklic nekaj. Jaz sem ... strojno študiral ... mehatronika (...) se reče ... to je ... *Haupt ... Hauptrichtung*¹⁴ ... in ... Potem sem delal na faksi ... še dve lete – *wissenschaftlicher Assistent*¹⁵ ... in ... Potem sem pa šel k Daimlerji ... za eno leto ... in delam ... delam v *Automobilelektronikentwicklung*,¹⁶ v Stuttgartu.

V Igorjevem govoru se mešajo različne narečne in pokrajinske posebnosti, saj ima starše in sorodnike iz različni delov Slovenije.¹⁷

Anita (rojena 1971) prihaja iz mešane družine,¹⁸ doma pa govorijo nemško. Slovensko se je naučila na počitnicah v Beli krajini, kjer je imela stike s prijateljico iz Ljubljane:

Ja, ko sem bla majhna, moj brat in jaz ... smo šli med počitnicami, tko poleti, in ... ja, večkrat tudi za ... za vëlko noč al pa tudi pozimi ... za božič ... al tko. Tko, da smo bli, recimo, dva- al trikrat na leto tam. [...] Med tem časom, ko sem bla v Sloveniji, sem se tam pogovarjala in tko sem se učila. In ... jaz sem imela eno starejšo prijatlco, ona je mene pazila med tem časom, ko so moji starši tam ... delali ... na hiši. In ... ker sem se hotla z njo ... ja ... z njo komunicirat ... tko je to prišlo. Ampak ... ja ... brez sistema. In ... Ona je imela ljubljanski dialekt in ... drugi otroci tam v seli tudi to [...] dialekt ... in pol hrvaško in pol slovensko in ... Ja, s starimi starši sem se tudi velik pogovarjala in oni so imeli tudi dialekt.

V Nemčiji je obiskovala slovenski dopolnilni pouk, v okviru študija južne slavistike s prvim jezikom slovenščino pa je deloma študirala tudi v Ljubljani, zato so pri njej pogoste slengovske besede (npr. *kul, okej*).

Toni (rojen 1970) se je slovensko naučil v družini v Nemčiji. Njegov oče prihaja iz Gorenjske, mama iz Prekmurja, spoznala pa sta se leta 1969 v Nemčiji. Prvi jezik, ki se ga je naučil, je bila slovenščina:

Prvo ... jezik, ki sn se jaz nauču, je bil slovenski jezik, a ne, tko da ... [zə] staršəm jəs se še dons po slovensk pogovarjam, po nemško sploh ne ... in ... jaz sn se potle šele z nemškim otroci na cesti ... sn se jaz potle nemško nauču.

¹⁴ *Haupt*- glavni; poglavitni; *Richtung*, die smer, usmeritev; usmerjenost; glavna smer.

¹⁵ *Hilfswissenschaftlicher Assistent* demonstrator.

¹⁶ *Automobil*, das avtomobil, avto; *Elektronik*, die elektronika; *Entwicklung*, die razvoj; razvijanje; razvoj avtomobilske elektronike.

¹⁷ Povedal je, da je bil oče iz Domžal, mama pa iz Bistrice ob Sotli. Kot odrasel ima stike s sorodniki iz Štajerske, v Slovenijo pa hodi predvsem na dopust.

¹⁸ Mama je prišla v Nemčijo leta 1955, oče je Nemeč.

5.2 Vplivanje nemščine na neknjižne zvrsti slovenskega jezika

Slovenščina in nemščina sta sosednja jezika, za razumevanje razmerja med njima pa je pomembna tudi zgodovina, saj si je slovenščina »marsikatero svojih lastnosti [pridobila] ravno z naslonitvijo na nemščino« (Toporišič 1991: 17). Za raziskovalca jezikovnega stika pri Slovencih v Nemčiji to pomeni, da mora ločiti jezikovne značilnosti (v članku sem se omejila na leksiko), ki so posledica življenja v Nemčiji, od vplivov neknjižnih zvrsti slovenskega jezika.

Pri razvrščanju gradiva sem prevzela razvrstitev v socialne zvrsti s stališča knjižnega jezika in uporabila slovenske slovaropisne priročnike (SSKJ, SSP in BSJOP). Po teh priročnikih sem prevzela tudi zapis besed (npr. *cuker*). Iz slovenskih neknjižnih zvrsti prevzete besede se tako po zapisu ločijo od nemških, pri katerih sem upoštevala nemški pravopis (npr. *Deutschkurs*).

5.2.1 Besede s stilno-zvrstnimi kvalifikatorji v slovenskih priročnikih

V to skupino sem uvrstila iz nemščine prevzete elemente, ki imajo v SSKJ kvalifikator pogovorno ali nižje pogovorno. Ti elementi so samo na videz posledica jezikovnega stika z nemščino v Nemčiji, saj jih najdemo tudi v slovenskih neknjižnih zvrsteh; o tem, kateri vpliv je odločilen za njihovo pogosto rabo (slovenske neknjižne zvrsti ali nemščina), lahko samo ugibamo.

5.2.1.1 Pogovorno

Kvalifikator pogovorno ima v SSKJ (§ 139) »[b]eseda, pomen ali zveza iz vsakdanje govorice ljudi, ki ne govorijo v narečju (*brigati se, brzec, familija*)«. Take besede najdemo tako pri prvi kot pri drugi generaciji, v gradivu sem jih našla sedem (*penzija, fabrika, personal, lager, cuker, spasirati, nula*):¹⁹

oče bil malo pred *penzijo*²⁰ (Franc, 1. gen. 1947/1971)
Skoz njo je pol ... je šel ... in je ostal tam do *penzije* (Andreja, 1. gen., 1980/1993)
ko bosta šla [fə] *penzijo* (Marjan, 2. gen., 1970)
je v *penziji* (Igor, 2. gen., 1971)
če gremo mi v *penzijo*, se bomo vračal nazaj v Slovenijo. Sam do *penzije* (Peter, 2. gen., 1974)
delal v kaki *fabriki*²¹ (Andreja, 1. gen., 1980/1993)
ker ni *personal*²² tega bil v stanju dat, si mogo sam odgovoren biti ... ker nihče te ni vprašal, zakaj *personal* tega ne ve (Mojca, 1. gen., 1946/1978)
sn bil tam [və] tistem *lageru*²³ (Franc)

¹⁹ V SSP so tri imele kvalifikator **knjižno pogovorno** (*penzija, personal, pasirati*), tri **neknjižno pogovorno** (*fabrika, nula, cuker*) in ena **žargonsko** (*lager*).

²⁰ SSKJ: *penzija* -e ž (e) 1. **pog.** pokoj, upokojitev: do *penzije* mu manjka še eno leto / iti v *penzijo* upokojiti se 2. **pog.** pokojnina: dobivati *penzijo*; *penzijo* so mu zvišali; SSP: *penzija* -e ž, poj. (e) **knj. pog.** pokoj; števn., knj. pog. pokojnina.

²¹ SSKJ: *fabrika* in *fabrika* -e ž (a; i) **pog.** tovarna: delati v *fabriki*; v kraju je veliko *fabrik* z visokimi dimniki / ljudje s kmetov so odhajali v *fabrike* in *rudnike* / ekspr. celo *fabriko* ima na svoji strani vse ljudi, ki tam delajo; SSP: *fabrika* -e in *fabrika* -e ž (i; a) **neknj. pog.** tovarna.

Ne rabiš ti ... tud ne ... *cukra*²⁴ (mama iz pogovora v družini, 1. gen., 1952/1972)
Potem se pa *spasira*²⁵ (mama)
popolnoma na *nulo*²⁶ da (Franc)

Primeri kažejo, da je besedo *penzija* uporabilo kar pet od osmih informantov, in sicer tako pripadniki prve kot druge generacije. To kaže na splošno razširjenost besede, visoka pogostost pa je povezana tudi s temo pogovorov. Pri večini informantov je še vedno živa želja po vrnitvi v Slovenijo, ki so jo premaknili na čas, ko bodo »v penziji«. Druge besede so se v gradivu pojavile samo enkrat, med primeri pa izstopa beseda *personal*, ki je po mojem jezikovnem občutku in po razlagi iz SSKJ v slovenščini vezana na osebe v določeni delovni enoti. Mojca besedo rabi v širšem pomenu, zato menim, da je na njeno rabo vplivala nemščina.

5.2.1.1.1 Člen

V poglavje sem uvrstila tudi člen, ki je v preteklosti veljal za vpliv nemščine, čeprav je del slovenskega pogovornega jezika. V govorjenih besedilih je pogosta²⁷ raba nedoločnega člena *en*, ki ima v SSKJ kvalifikator pogovorno, v SSP pa nekjnižno pogovorno.²⁸

Mislim to, to je res *en ... ena* čist narobna slika (Andreja, 1. gen., 1980/1993)
Jutri je tu ... *en Deutschkurs*²⁹ notri (udeleženka srečanja v Ulmu)
kako je ... enmu zaušnico prisolila *en ... Lehrling*³⁰ ... no ... *eni ...* učenki (Mojca, 1. gen., 1946/1978)

S: Imate hišo?

Igor (2. gen., 1971): Ja ... *eno* hišo je ... oče je začel *eno* hišo delat

Tudi pri rabi določnega člena *ta* lahko govorimo o vplivu pogovornega jezika (SSKJ kvalifikator pogovorno, SSP nekjnižno pogovorno)³¹ ali nemščine. V gradivu

²² SSKJ: *personal* -a m (a) **pog.**, navadno s prilastkom delavci, zaposleni v določeni delovni enoti, organizaciji; osebe: bolnica nima dovolj *personal*a / gostinski *personal*; SSP: *personal* -a m, skup. (a) **knj. pog.** osebe.

²³ SSKJ: *lager* -ja m (a) **pog.** (koncentracijsko) taborišče: moške iz vasi so odpeljali v *lager*; dve leti je bila v *lagerju*; SSP: *lager* -ja m z -em (a) **žarg.** (koncentracijsko) taborišče.

²⁴ SSKJ: *cuker* -kra m (u) ed., **pog.** sladkor: s cukrom potresena potica; te hruške so sladke kakor *cuker*; taka je kakor iz *cukra* nežne, bele kože; SSP: *cuker* -kra m, snov. (u) **neknj. pog.** sladkor; števn., nekjn. *pog.* bombon.

²⁵ SSKJ: *pasirati* -am nedov. in dov. (i) 2. **pog.** pretlačevati: *pasirati* *paradižnik*, *sadje*; SSP: *pasirati* -am dvovoid., nedov. -ajoč; -an -ana; *pasiranje* (i) *koga/kaj* **knj. pog.** ~ *sadje* pretlačevati; neobč. ~ *sovražnikove straže* [iti mimo, skozi]; Debenjak: *speisen* pretlačiti, *pasirati*.

²⁶ SSKJ: *nula* -e ž (u) **pog.** 1. ničla: *eno nulo* si premalo napisal / bilo je petindvajset (stopinj) pod *nulo* / glede športa je prava *nula* 2. nič: sedem minus sedem je *nula* / neskl.: *zavrti telefon nula osem*; tekma se je končala tri *nula*; SSP: *nula* -e ž (u) **neknj. pog.**: petindvajset stopinj pod ~o pod ničlo; *zavrteti telefon* ~ *ena poklicati telefonsko številko nič*; Debenjak: *Null, die* ničla.

²⁷ Skupaj sem našla 25 primerov, tukaj jih navajam samo del.

²⁸ SSP: *en* -a -o [poudarjeno *en ena* -o] nedoločni člen, **neknj. pog.** Vse življenje je bil č *velik revež*; Ona je pa res *ča velika reva*; To so ti *či čudaki*. (Podčrtala S. Š.)

²⁹ Debenjak: *Sprachkurs, der* jezikovni tečaj; *Deutschkurs* tečaj nemščine.

³⁰ Debenjak: *Lehrling, der* vajenec, vajenka.

sem našla primere samo v govoru pripadnikov druge generacije, ki imata stike z govorniki gorenjskega narečja (Tonijev oče je iz Gorenjske, Peter ima sorodnike v okolici Bleda), zato gre v teh primerih verjetno za vpliv narečja:

tam so bolj *ta* starejši (Toni, 2. gen., 1970)

to so pəršli sam naši *ta* starejši, *ta* mlado sploh ni blo (Toni)

no, *ta* mlad ... se sam po nemško pogovarjajo (Peter, 2. gen., 1974)

5.2.1.2 Nižje pogovorno

Kvalifikator nižje pogovorno ima v SSKJ (§ 140) »[b]eseda, pomen ali zveza iz nižje plasti pogovornega jezika (*britof, farbati*)«. V gradivu sem našla enajst takih besed,³² od tega pa jih je kar sedem uporabila mama (1952/1972) iz pogovora v družini:

ti *probaj*³³ *Spätzle*³⁴

pa zelje narezala za ... za *štrudl*³⁵

Je *putra*³⁶ zadoste?

Pa sen ga *šinfala*,³⁷ ka mi je prêveč pərneso, te sn pa še sama mogla iti po več. To je zej vinski ... vinski *zos*³⁸ ... vino sem dala malo notre ... če ti *paše*³⁹

Če bosta šle *špancierat*⁴⁰

³¹ SSKJ: ta člen, **pog.** za poudarjanje določne oblike pridevnika: pot bo še dolga, vendar je *ta grdi* del že za nami; oblekla je *ta novo* obleko / pozimi bo nosil *ta visoke* čevlje; otrok je že *s ta veliko* žlico // za poudarjanje samostalniške rabe pridevnika: zdaj je še mlad, vse *ta hudo* ga še čaka; imeli so več sinov, doma je ostal samo *ta najmlajši* / star. *ta bela* s koso smrt; bil je pri *ta belih* pri belogardistih, domobrancih; **otr.** žlico drži *s ta lepo* z desnico; imate kaj *ta malih* otrok; dobili so *ta mlado* snaho; *ta rdeči* partizani; komunistična stranka, levičarji; prijeti za *ta sladke* za lase na sencih; pri hiši sta še oba *ta stara* starši poročenega sina ali hčere, ki živi doma z družino **pog.** toliko je po *ta malem* vredno najmanj; **pog., ekspr.** potegnil, povlekel je (*ta kratko* stvar se je zanj končala manj ugodno kot za druge; **SSP:** *ta* določni člen, **neknj. pog.:** ~ *grdi* del poti je že za nami grdi; Otrok že je *s ~ veliko* žlico z veliko; Veliko je prestala, *a ~ hudo* jo še čaka hudo; Doma je od dvanajstih otrok ostal samo ~ *najmlajši* najmlajši; Med vojno je bil pri ~ *belih* pri belogardistih, domobrancih; Dobili so ~ *mlado* snaho; prijeti za ~ *sladke* za lase na sencih; Toliko je po ~ *malem* vredno najmanj. (Podčrtala S. Š.)

³² V SSP so štiri imele oznako **neknjižno ljudsko** (*probati, zos, štrudelj, nucati*), šest **neknjižno pogovorno** (*pasati, šinfati, špancierati, špilati, kapirati, štimati*), besede *puter* pa v SSP ni.

³³ SSKJ: probati -am dov. (o) **nižje pog.** 1. poskusiti: probal je odpreti vrata / probajte še pijačo, potico pokusite 2. pomeriti: probati čevlje / obleka je že urezana, pridite probat; SSP: probati -am dov. -an -ana; probanje (o) **neknj. ljud.** kaj ~ čevlje pomeriti; ~ odpreti vrata poskusiti.

³⁴ *Spätzle*, pl. švabska specialiteta, podobna žličnikom.

³⁵ SSKJ: štrudelj -dlja tudi -na [d*1] m (u) **nižje pog.** pecivo iz vlečenega testa z različnimi nadevi; zavitek: speči štrudelj / jabolčni štrudelj; SSP: štrudelj -dlja m s -em snov. (u) **neknj. ljud.** zavitek.

³⁶ *puter* -tra m (u) **nižje pog.** (surovo) maslo: namazati kruh s putrom; mehek kot puter; SSP: ni.

³⁷ SSKJ: šinfati -am nedov. (i) **nižje pog.** kritizirati, očitati napake: ne morem prenašati, da me kar naprej šimfaš / rad je šimfal čez politiko zabavljaj; SSP: šimfati -am nedov. -ajoč, -aje; -an -ana; šimfanje (i) **neknj. pog.** koga/kaj kritizirati; neknj. pog. šimfati čez koga/kaj zabavljati; Debenjak: *schimpfen* zmerjati.

³⁸ SSKJ: *zos* -a m (o) 1. **nižje pog.** omaka: paradiznikov, vinski *zos*; SSP: *zos* -a m, snov. (o) **neknj. ljud.** Omaka; Debenjak: *Soße* omaka.

³⁹ SSKJ: *pasati* l pašem nedov. (a) **nižje pog.** prijati, dobro deti: po kosilu bi pasalo vino; pozimi mi paše toplota // pristajati: taka frizura ji ne paše; dolga obleka ji paše; SSP: *pasati* pašem nedov. *pasanje* (a) **neknj. pog.** Po kosilu bi pasalo vino prijalo, dobro delo; neknj. pog. *pasati* komu Ta obleka ji ne če ne pristaja; Debenjak: *passen (jemandem)* biti všeč.

Gradivo kaže, da so besede s kvalifikatorjem nižje pogovorno pogoste v zasebnih govornih položajih, kot je pogovor v družini, pri čemer pa dolžina bivanja v Nemčiji verjetno ne vpliva na njihovo rabo.

5.2.2 Besede, ki niso zajete v SSKJ ali SSP

V gradivu sem našla tudi besede, ki jih ni bilo v SSKJ ali v SSP, so pa zapisane v BJSOP. Take besede (fertik, frišen, čeglih, glih, hin, fraj, bremsati, šrajati, cajt, gastarbajter, špencir, akceptiranje, normaliteta, solidariteta, ruksak, kofer) najdemo tako pri prvi kot pri drugi generaciji.⁴¹

napisala bom to, kar sən mislila, pa *fertik*⁴² (Mojca, 1. gen., 1946/1978)

Celi *cajt*⁴³ mislim (Mojca)

Kə on je bil ponosen Štajerc, jaz pa *glih*⁴⁴ na un stran sveta (Peter, 2. gen., 1974)

smo še vedno [...] *gastarbajterji*⁴⁵ (Franc, 1. gen., 1947/1971)

Ampak problem je pa sigurno bil tega *akceptiranja*⁴⁶ (Franc)

To je bil takrat ... bi reko ... čisto *normaliteta*⁴⁷ (Franc)

da tudi dost kej *solidaritete*⁴⁸ med nami (Toni, 2. gen., 1970)

Med primeri izstopajo besede *akceptiranje*, *normaliteta* in *solidariteta*, za katere menim, da v sodobni slovenščini (skoraj) niso v rabi. Ker so bile te besede zabeležene v BJSOP, pri Slovencih v Nemčiji pa se pojavljajo tako pri prvi kot pri drugi generaciji, je mogoče, da so ostanek (omejene) rabe iz časa, ko so informanti zapustili Slovenijo, ali posledica neposrednega vpliva nemškega jezika.

6 Zaključek

Ko govorimo o jeziku Slovencev v Nemčiji, moramo upoštevati, da ne obstaja enoten jezik Slovencev v Nemčiji, ampak da je jezik vsakega posameznika odvisen od različnih dejavnikov (npr. od izobrazbe, jezikovne preteklosti in sedanjosti ter od stikov s slovensko govorečimi ljudmi v Nemčiji in predvsem v Sloveniji). Pričujoči

⁴⁰ SSKJ: špencirati -am nedov. (i) nižje pog. sprehajati se: špencirati po parku; SSP: špencirati -am nedov. -ajoč, -aje; špenciranje (i) neknoj. pog. sprehajati se; Debenjak: spazieren sprehajati se.

⁴¹ Od teh sem tri našla tudi v SSP. Označene so bile s kvalifikatorji neknojžno pogovorno (frišen), neknojžno ljudsko (gastarbajter) in neobčevalno (akceptiranje).

⁴² Besedišče: fertik prid. neskl.; SSP: ni; Debenjak: fertig gotov.

⁴³ Besedišče: cajt -a m; SSP: ni.

⁴⁴ Besedišče: glih prid. neskl. (Pleteršnik); SSP: ni; Debenjak: ravno 1. časovno: (pravkar) gerade, eben; ~ zdaj gerade jetzt, v prihodnosti: *gleich* (jetzt).

⁴⁵ Besedišče: gastarbeiter -ja m; SSP: gastarbajter -ja m z -em člov. (aa) neknoj. ljud. [tuji delavec]. gastarbajterica -e ž, člov. (aa) neknoj. ljud.; gastarbajterka -e ž, člov. (aa) neknoj. ljud.; gastarbajterjev -a -o (aa) neknoj. ljud.; gastarbajteričin -a -o (aa) neknoj. ljud.

⁴⁶ Besedišče: akceptiranje -a s; SSP: akceptirati -am dvoovid., nedov. -ajoč; -an -ana; akceptiranje (i) neobč. sprejeti: koga/kaj V družbi ga niso akceptirali; fin. ~ menico, Debenjak: akzeptieren sprejemati, sprejeti.

⁴⁷ Besedišče: normaliteta -e ž; SSP: ni; Debenjak: Normalität, die normalnost; normaliteta.

⁴⁸ Besedišče: solidariteta -e ž; SSP: ni; Debenjak: Solidarität, die solidarnost.

opis jezika oz. jezikov, s poudarkom na leksiki, tako velja za posnete pogovore in govorce, njihove jezikovne značilnosti pa lahko strnemo v naslednje točke:

1. V intervjujih so bile zlasti pri pripadnikih druge generacije (Marjan in Peter) pogoste narečne prvine in narečje je pri teh informantih tudi edina socialna zvrst, ki jo obvladata. Pri pripadnikih prve generacije (Franc, Mojca in Andreja) je bilo po slušnem vtisu sicer mogoče določiti pokrajinsko pripadnost, vendar pa njihov govor kaže predvsem značilnosti pogovorne zvrsti.

2. Pri mlajših govorcih prve in druge generacije zaradi stikov s Slovenijo najdemo enako slengovsko besedje kot pri mladini, živeči v Sloveniji.

3. Nemščina na slovensko besedišče posredno vpliva tudi prek neknjižnih zvrsti jezika. Te primere lahko razložimo kot vpliv slovenskega narečnega ali pogovornega sistema (npr. raba določnega in nedoločnega člena ter besede *penzija*, *glih*, *fertik*, *cajt* itd.).

4. Pri rabi nekaterih besed (npr. *akceptiranje*, *normaliteta*, *solidariteta*) ni mogoče zanesljivo vedeti, ali so jih informanti poznali iz Slovenije ali pa so posledica jezikovnega stika z nemščino.

Literatura

- Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, 1994. Elektronska izdaja. Ljubljana: DZS.
- DEBENJAK, Doris, Božidar in Primož, 1994: *Nemško-slovenski slovar*. Elektronska izdaja. Ljubljana: DZS.
- DRNOVŠEK, Marjan, 1993: Slovenci na Nemškem. *Enciklopedija Slovenije*, 7. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga. 370.
- GOSAR, Anton, 1997: Migration und demographische Strukturveränderung samt deren Auswirkungen in Slowenien. *Migration und sozioökonomische Transformation in Südosteuropa*. München: Südosteuropa-Ges. 243–266.
- HORVAT, Martin, LAVŠ, Katarina, 1995: *Iz spomina v spomin. Ob 25-letnici slovenske župnije v Berlinu: 1969–1994*. Berlin: Slovenska katoliška misija.
- HRIBAR, Nataša, 2003: *Skladenjska razčlenitev sodobnega slovenskega parlamentarnega jezika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KLEMENČIČ, Matjaž, 1996: Izselske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi: primer Slovencev. 1. del. *Zgodovinski časopis* 50/3. 391–409.
- KREVS, Uršula, 1992: *Govorno vedenje pri Slovencih v Nemčiji*. Diplomski naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KREVS, Uršula, 1992/93: Govorno vedenje pri Slovencih v Nemčiji. *Jezik in slovstvo* 38/6. 209–226.
- LOGAR, Tine, 1993: *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- LUKŠIČ HACIN, Marina, 1995: *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- SLAVEC, Ingrid, 1982: *Slovenci v Mannheimu*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1994. Elektronska izdaja na plošči CD-ROM. Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, DZS, d. d., in Amebis, d. o. o.
- Slovenski pravopis*, 2003. Elektronska izdaja. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in Amebis, d. o. o.
- ŠKET, Janez, TURK, Ciril, 2000: *Slovenci na Württemberškem – nova domovina v Cerкви*. Ljubljana: Družina.
- ŠKOBERNE, Ludvik, 1993: Slovenci na Nemškem. *Enciklopedija Slovenije* 7. Ljubljana: Mladinska knjiga. 370.
- ŠTUMBERGER, Saška, 2004: *Slovenščina pri dvojezičnih Slovencih v Nemčiji*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ŠTUMBERGER, Saška, 2007: *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1991: *Družbenost slovenskega jezika. Sociolingvistična razpravljanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- TOPORIŠIČ, Jože, GJURIN, Velemir, 1993: *Slovenska zvrstna besedila*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.